

УДК 316.654:324:341.223.2:[316.776.23:327.88]
DOI <https://doi.org/10.32782/2707-9147.2025.106.5>

О. А. БЕЗРУКОВА

доктор соціологічних наук, доцент,
завідувач кафедри галузевої соціології
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ПСЕВДОРЕФЕРЕНДУМІВ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ТЕХНОЛОГІЯ АНЕКСІЇ

В статті розглянуто псевдореферендуми як форму соціально-політичних технологій, спрямованих на маніпулювання масовою свідомістю, формування спотвореної картини реальності та виправдання зовнішньої агресії. Вони базуються на адміністративному примусі, пропаганді та інформаційних кампаніях, які сприяють створенню ілюзії народної підтримки рішень, що ухвалені політичним керівництвом держави-агресора. Здійснено розгляд політичних технологій, що застосовуються в процесі організації псевдореферендумів, та визначено їх ключові ознаки: демонстрація реальної конкурентної боротьби, порушення принципів вільного волевиявлення громадян, імітація демократичних процедур та використання пропаганди для створення необхідного суспільного дискурсу. Встановлено, що псевдореферендуми спрямовані на зміну соціальної ідентичності громадян, дестабілізацію суспільства та підрив легітимності. Розглянуто міжнародні правові норми, які регулюють питання референдумів та визнання їх результатів, а також наведено аргументи щодо нелегітимності псевдореферендумів з точки зору конституційного права України та міжнародного права. На основі аналізу проведення псевдореферендумів в окупованому Криму та інших тимчасово окупованих територіях України визначено роль пропаганди, маніпуляцій громадською думкою та залякування як ключових інструментів впливу на зміну політичної свідомості громадян у контексті агресії. Такі технології сприяють дестабілізації суспільства, підриву довіри до демократичних інституцій та формуванню сприятливого інформаційного середовища для окупаційного режиму. Акцентовано увагу на загрозах, які несуть легітимізацію псевдореферендумів для глобальної безпеки, зокрема ризиках поширення подібних практик в інших регіонах та запропоновано кроки протидії використанню псевдореферендумів як технологій політичного впливу, зокрема через посилення міжнародного моніторингу, санкційного тиску та інформаційної протидії пропаганди.

Ключові слова: соціальна технологія, соціально-політична технологія, референдум, псевдореферендум, анексія, громадська думка, війна, українське суспільство.

Постановка проблеми. Технологія проведення псевдореферендумів на окупованій території вже не вперше використовується для виправдання агресії та анексії території та є важливим інструментом

пропаганди, адже змінює картину сприйняття дійсності як на цій території, так і в міжнародному співтоваристві. Така дія спрямована на виправдання агресії щодо певного етносу чи культури. При використанні соціально-політичної технології референдуму країнами, що мають значні територіальні, економічні та військові ресурси, такими як росія, та відсутності контрспрямованих дій з боку світових країн-лідерів, відбувається її певна легітимація, а отже збільшується вірогідність проведення псевдореферендумів іншими країнами-агресорами в майбутньому. Отже розуміння того, як відбувається застосування технології проведення псевдореферендумів допоможе в майбутньому здійснити заходи щодо унеможливлення її використання для інших територій.

Мета статті – описати технологію проведення псевдореферендумів на прикладі соціально-політичних дій росії на окупованих українських територіях.

Виклад основного матеріалу. Технологізація відповідає суб'єктивному прагненню людини визначити алгоритм, який полегшує її діяльність і підвищує ефективність. Головні ознаки технологізації соціологам відомі і описані. Це, по-перше, розмежування, розподіл, розчленування даного процесу на етапи, фази, операції. По-друге, системність, організованість, методичність дій по досягненню очікуваного результату. По-третє, кожна технологія передбачає можливість трансляції виконання операцій та процедур, що до неї включені [13]. Технологізація соціальних та політичних процесів активно використовується і в багатьох випадках є обґрунтованою, але не завжди є ефективною для управління соціальними та політичними процесами. Зокрема, вона може консервувати певні методи та засоби досягнення результатів у випадках, коли затребувані нові, прогресивні підходи до вирішення тих чи інших проблем. Проте, застосування технологій прогнозовано може призвести до отримання очікуваного результату.

Для досягнення нашої мети, спробуємо сформулювати визначення соціально-політичних технологій, визначити їх специфіку та призначення. К. Поппер [8], характеризуючи *соціальну технологію* як спосіб застосування теоретичних висновків у практичній діяльності, поділяє соціальні технології на «часткові» та «холістичні». Перші – реалістичність розуміння того, що можна зробити за допомогою тих форм та методів політичного та соціального впливу, що має суб'єкт, базуються на аналізі реальних процесів та їх здійсненні в процесі практичних перетворень дійсності. Другі – мають на меті вирішити завдання якнайшвидше, революційним шляхом. Тому, на думку К. Поппера вони не в змозі врахувати та попередити небажані, шкідливі наслідки того, що реалізується.

Політичні технології функціонально спрямовані на досягнення цілей суб'єкта політичного процесу відповідно до їх інтересів. Вони упорядковують засоби і методи досягнення цілей, закріплюють

черговість дій, напрацьовують відповідний алгоритм дій суб'єкта політики. Так, В. Полторак дає наступне визначення: «Політична технологія являє собою чітко відпрацьовану за операціями сукупність послідовно застосовуваних процедур, прийомів, методів, впливів, засобів діяльності, спрямованих на найбільш оптимальну й ефективну реалізацію цілей і завдань конкретного політичного суб'єкта у певній, типовій політичній ситуації» [9]. Але зазначимо, що по-перше, політичні технології розробляються для деяких політичних ситуацій, повторюваних, які піддаються технологізації, по-друге, в будь якому випадку адаптуються до конкретної політичної ситуації. Визначення М. Головатого є найбільш узагальненим в цьому контексті: «Політичні технології – це сукупність прийомів, методів, способів, процедур, які використовують суб'єкти політичної діяльності» [3].

Отже, *соціально-політичні технології* – це система методів, інструментів та процедур, спрямованих на організацію, управління та трансформацію соціальних і політичних процесів з метою досягнення певних стратегічних або тактичних цілей. З точки зору соціології, ці технології є механізмом регулювання соціальної поведінки та масових комунікацій, який базується на використанні соціального капіталу, символічного ресурсу влади, когнітивного управління та мобілізаційних практик. Вони можуть охоплювати маніпулятивні, мобілізаційні, інформаційні та комунікативні стратегії, які застосовуються в політичних кампаніях, державному управлінні, громадянському суспільстві та медійному просторі. Залежно від контексту, соціально-політичні технології можуть бути як демократичними (спрямованими на залучення громадян до політичних процесів і посилення їхньої участі), так і маніпулятивними (орієнтованими на контроль суспільної свідомості та формування певних суспільних настроїв на користь політичних суб'єктів).

Соціально – політичну технологію проведення псевдореферендуму можна віднести до технологій формування політичної свідомості (за класифікацією Бебика В.), а не до виборчих технологій і ні тим паче до технологій формування структур громадянського суспільства, яка йде у розріз із нормами законодавства. На нашу думку, це є логічно обґрунтованим наступним:

1. Виборчі технології – це сукупність методів та стратегій, що використовуються для організації виборчого процесу відповідно до демократичних норм та процедур. Вони спрямовані на легітимне волевиявлення громадян, забезпечення їхнього вибору через конкурентну боротьбу політичних суб'єктів. Натомість псевдореферендум (наприклад, як у випадку референдумів, організованих в умовах окупації) є маніпулятивною практикою, що не відповідає ключовим принципам виборчого процесу, а саме: принципу вільного волевиявлення – люди голосують під тиском або в умовах обмеженої інформації; принципу рівної конкуренції – відсутні альтернативні позиції або механізми

контролю з боку незалежних спостерігачів; принципу прозорості – процес підрахунку голосів та оголошення результатів є заздалегідь сфальсифікованим. Отже, псевдореферендум не є виборчою технологією, оскільки не передбачає реальної електоральної процедури, а лише імітує її для легітимізації заздалегідь визначених рішень.

2. За класифікацією В. Бебика [2, с. 56], технології формування політичної свідомості – це методи впливу на суспільну думку, ідеологічну орієнтацію та політичну поведінку громадян. Їхньою метою є створення або зміна політичних переконань мас через маніпуляцію інформацією, пропаганду чи примус. Псевдореферендуми виконують саме цю функцію, оскільки вони: конструюють уявлення про «народну підтримку» певних рішень (наприклад, анексії територій чи зміни політичного режиму); нав'язують потрібний дискурс, зокрема через інформаційну пропаганду та контрольовані медіа; підривають довіру до демократичних інститутів, замінюючи легітимні процеси імітаційними формами волевиявлення; формують суспільну апатію або згоду через страх репресій або брак альтернативних точок зору. Отже, псевдореферендуми є інструментом маніпулятивного впливу на масову свідомість, а не демократичної виборчої процедури.

3. Технології формування громадянського суспільства спрямовані на розбудову демократичних інституцій, залучення громадян до активної участі в політичному житті, розвиток волонтерських ініціатив, правозахисних організацій та незалежних ЗМІ. Псевдореферендуми діють у протилежному напрямку оскільки вони: не сприяють громадянській активності, а навпаки, пригнічують її, формуючи у людей відчуття безсилля перед владою; знищують незалежні інституції – зазвичай їх супроводжує ліквідація опозиційних партій, громадських організацій та вільних медіа; легітимізують авторитарні практики, сприяючи монополізації влади та обмеженню політичного плюралізму. Таким чином, псевдореферендум суперечить самій сутності громадянського суспільства та не може вважатися технологією його формування.

4. Проведення псевдореферендумів порушує законодавство: Конституцію країни, на території якої вони організовані (наприклад, у випадку України – Конституцію України, яка чітко регулює процедуру референдуму); міжнародне право, зокрема норми про суверенітет і територіальну цілісність держав; засади демократичного виборчого процесу, викладені у документах ОБСЄ, ООН та Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія). З огляду на це, псевдореферендуми є нелегітимними не лише з політичної, а й з юридичної точки зору.

Отже, псевдореферендум є класичним прикладом маніпулятивної соціально-політичної технології, спрямованої на формування політичної свідомості громадян через пропаганду та примус. Вони не належать до виборчих технологій, оскільки не забезпечують реальної

конкуренції та легітимного вибору. Також вони не сприяють розвитку громадянського суспільства, а навпаки, пригнічують його. Відповідно, їх проведення йде врозріз із демократичними нормами та юридичними стандартами, що робить їх інструментом політичних маніпуляцій, а не волевиявлення.

Але перш ніж погодитися з наступними твердженнями, слід розібратися з тим, чи загалом референдуми можна вважати соціально-політичною технологією. Проведення й організація референдумів – є ознакою демократичного розвитку суспільства та формою «народовладдя». На нашу думку, референдум – це одна з ключових соціально-політичних технологій, яка передбачає пряме волевиявлення громадян щодо важливих державних чи суспільних питань. Умови проведення референдумів регламентуються конституціями держав. Як свідчить історія, проведення референдумів по соціально-політичним проблемам часто виступає як інструмент імплементації політичної волі конкретного політичного діяча (відомі історичні факти: Наполеон Бонапарт – позитивний консул Франції, Шарль де Голь та незалежність Алжиру тощо). Як технологія, референдум використовується для регулювання політичних процесів, легітимації рішень влади, мобілізації суспільної підтримки. З точки зору соціології та політичного менеджменту, референдум можна розглядати як інструмент управління суспільною думкою, що має подвійну природу: *демократичний механізм* – референдум сприяє народовладдю, дає можливість громадянам безпосередньо ухвалювати рішення, посилює політичну участь суспільства; *маніпулятивний інструмент* – може використовуватися владою або політичними елітами для легітимації заздалегідь ухвалених рішень, мобілізації електорату чи зміцнення власної влади (в демократичних суспільствах) або імітувати їх, як от в умовах гібридної війни, як імітаційно-маніпулятивна технологія її ведення (тоді його слід вважати псевдореферендумом).

Референдуми можна класифікувати залежно від їхньої цілі, механізму проведення та впливу на суспільство. За легітимністю та відповідністю демократичним нормам розрізняють легітимні (демократичні) референдуми, які організовуються відповідно до норм Конституції та законодавства, проводяться за умов вільного доступу громадян до інформації та забезпечують чесний підрахунок голосів і рівні можливості для всіх сторін (наприклад, референдум про незалежність України 1 грудня 1991 року). Псевдореферендуми (маніпулятивні референдуми) імітують демократичні процедури, але не відповідають стандартам виборчого процесу, як правило відбуваються в умовах зовнішнього або внутрішнього тиску та використовуються як пропагандистський інструмент легітимації політичних рішень (наприклад, референдум у Криму 2014 року, організований окупаційною владою).

За змістовним наповненням та політичною метою слід розрізняти конституційні референдуми, які спрямовані на ухвалення чи зміну

основного закону держави; територіальні референдуми, які визначають статус територій, їхній політичний устрій (наприклад, шотландський референдум 2014 року); політичні референдуми, зазвичай використовуються для вирішення питань державного управління (наприклад, щодо вступу до міжнародних організацій) та маніпулятивні референдуми, які проводяться для зміцнення влади певних політичних суб'єктів або виправдання вже ухвалених рішень (наприклад, плебісцити Гітлера в 1930-х роках).

Оскільки, як ми вже переконалися, референдум є соціально-політичною технологією, вона діє через масову комунікацію (влада або політичні групи використовують ЗМІ, рекламу, соцмережі для впливу на громадську думку), формування порядку денного (політичні еліти задають суспільству певну рамку дискусії, обмежуючи альтернативні сценарії), стимулювання емоційного вибору (замість раціонального аналізу питань виборців схиляють до емоційної реакції («зрада», «перемога» тощо), використання адміністративного ресурсу (влада може створювати нерівні умови для агітації та голосування, впливати на підрахунок голосів).

І хоча референдум може бути ефективним демократичним інструментом, його застосування також несе певні ризики. Наслідком застосування такої технології може бути поляризація суспільства, оскільки референдуми часто створюють жорсткі протистояння між групами громадян; маніпуляція інформацією чи жорсткий контроль над ЗМІ призводить до того, що виборці можуть голосувати на основі дезінформації, а значить і рішення, прийняті в ході такого референдуму не відповідають реальним потребам суспільства; зміцнення авторитаризму якщо референдуми використовувати для узаконення диктаторських рішень (наприклад, референдум у росії 2020 року щодо поправок до Конституції).

Отже, референдум як соціально-політична технологія може бути як демократичним інструментом народовладдя, так і імітаційно-маніпулятивним механізмом, що спрямований на контроль суспільної свідомості та легітимацію певних рішень. Його ефективність і справедливість залежать від прозорості процесу, дотримання демократичних принципів та інформаційної чесності. Виходячи з цього, оцінюючи будь-який референдум, варто враховувати механізм його організації, цілі та вплив на суспільство, щоб визначити, чи є він справжнім інструментом народовладдя, чи лише засобом політичної маніпуляції, а значить імітує референдум і може вважатися псевдореферендумом. Референдум нерідко є виправданням для дій певної політичної сили, політичного лідера чи партії. Референдум є важливим інструментом демократичного процесу, проте він не є універсальною формою ухвалення рішень. Його ефективність залежить від рівня політичної культури, доступу до чесної інформації та демократичних гарантій. У сучасних демократіях референдум доповнює, але не замінює

представницьку демократію, оскільки складні політичні, економічні та правові питання вимагають експертного підходу та багатостороннього аналізу, а не лише емоційного голосування. Тому референдуми слід використовувати обережно, лише у випадках, коли вони можуть забезпечити справжнє народне волевиявлення без ризику маніпуляції та поляризації суспільства.

Організацію референдумів можна розглядати як соціальну технологію вивчення громадської думки, але висловленої певним чином. Проблема формулювання запитання – є ключовою для визначення ефективності застосування технології проведення референдуму, а також для визначення його статусу. Тож не зупиняючись детально на цій тезі додамо, що і на етапі прийняття рішення про проведення референдуму, і на етапі аналізу його результатів, соціологічний супровід є обов'язковою умовою ефективного застосування цієї технології.

Застосування референдуму (в нашому визначенні псевдореферендуму, адже він має лише вигляд такого) для виправдання анексії території має свої особливості. Анексія – це процес приєднання території однієї країни до іншої без згоди або з порушенням прав місцевого населення, яке проживає на цій території. Цей процес може відбуватися з використанням різних методів, таких як військова окупація, дипломатичний тиск, підривні дії або шляхом референдуму, який може бути проведений без відповідного нагляду і контролю міжнародних спостерігачів [14]. Анексія є незаконним способом з точки зору міжнародного права і призводить до конфліктів та напруженостей між державами, а також до порушення прав людей на анексованій території [12]. За час війни росія вже застосовувала технологію проведення псевдореферендумів для легітимації своєї влади на анексованій території в АР Крим потім тиражувала її на територіях Донецької, Луганської, Запорізької областей, підготовлено, але не було застосовано на окупованих територіях Херсонської, Миколаївської областей [15, 16]. Спробуємо розглянути основні аспекти застосування цієї технології на прикладі проведення референдуму в АР Крим. Адже саме після апробації цієї соціально-політичної технології в АР Крим, її було трансльовано на інші українські окуповані території пізніше.

Отже, метою цього референдуму була легітимізація влади на півострові. Населенню Криму потрібно було показати, що «зелені чоловічки» та інші військові та парамілітарні формування знаходяться тут легально та прийшли сюди «за закликом кримського народу» та насправді його захищають. Саме для цього був проведений «референдум», щоб продемонструвати, що влада котра тут встановилася відповідає бажанням народу. За оголошеними результатами цього «референдуму», на якому більшість проголосувала за возз'єднання з росією, було виправдано в подальшому агресію в бік України на Донбасі [10]. Це відбувалося під гаслом необхідності захисту російського та російськомовного населення, яке вже висловилося про вступ

до росії та від'єднання від України. Також було здійснено спробу активізувати суспільство шляхом об'єднання навколо нової національної ідеї («Створимо державу, яка буде включати всі території, де живуть росіяни»). Внаслідок цієї ідеї передбачалося, що з'явиться більше людей, які будуть готові воювати та працювати за свою нову державу. Внаслідок збільшення лояльності до влади, окупаційній владі легше буде впливати на індивідів та соціальні процеси.

Референдум було підготовлено і проведено в короткі терміни. Думка самих кримчан щодо цього процесу відома результатами багатьох досліджень [1, 4, 6]. Також зазначимо, що «референдум» відбувся за ретельним наглядом «зелених чоловічків» та казаків, які здійснювали лише своєму присутністю тиск на місцевих жителів. Внаслідок цього люди могли бути заляканими та боятися сказати щось проти цієї влади.

З юридичної точки зору, такий референдум не можна вважати законним адже за Конституцією України, питання про територіальну цілісність має виноситись на Всеукраїнський референдум. На півострові були відсутні будь-які іноземні спостерігачі, котрі підтвердили б його законність. Агітація повинна в даному випадку проводитися як українською так і російською стороною, проте на півострові була присутня лише агітація проросійських сил. Його провела самопроголошена республіка Крим, що незаконно відділилася від України. «Референдуми», проведені на Донбасі характеризуються тими самими рисами, що і в АР Крим. На окупованій у 2022 році території вони ще більш не відповідають нашому визначенню референдумів, внаслідок невеликої явки на них [11], порушенням правил їх організації (солдати та місцеві бюрократи та активісти їздили до людей додому, щоб вони проголосували), загальний супротив до участі у «референдумі» з боку людей, що залишилися на цих територіях тощо.

Також ці «референдуми» є ще менш легальними внаслідок окупації територій військами рф та голосуванням на них певних груп, які не мали юридичного права приймати участь у голосуванні [11]. До того ж відкритим залишається питання відвертості відповідей, участь під тиском, через відсутність вибору чи через відчай, адже на окупованих територіях були зафіксовані чисельні порушення прав людини та різноманітні військові злочини [15]. Також слід зазначити, що характерною рисою цих «референдумів» є його маніпулятивний характер та збільшена міграція з регіонів росії на окуповані території. Як наслідок, населення яке проживало на цих територіях до повномасштабної війни мало меншу вагу на виборах. Думка мігрантів, висловлена під час голосування є маніпулятивною та нерепрезентативною, громадяни, які через воєнні дії виїхали з окупованих територій не мали можливості проголосувати та вплинути на події.

З соціологічної точки зору соціально-політична технологія підготовки росії до анексії української території, зокрема Криму у 2014 році, потім Донбасу та Південно-Східних територій, включала кілька

ключових етапів і соціальних процесів, що діяли на різних рівнях від маніпуляції громадською думкою до застосування силових методів.

1. Ідеологічна підготовка та пропаганда. Російська влада активно використовувала пропаганду для формування у свідомості населення та міжнародної спільноти необхідності і справедливості анексії. Влада маніпулювала історичними фактами, підкреслюючи «історичну приналежність» цих українських територій, що створювало моральну основу для дій.

2. Створення образу «захисту» російськомовного населення, яке нібито перебувало під загрозою від «фашистського режиму» в Україні, стало важливим інструментом для виправдання агресії в очах російського населення та міжнародної спільноти.

3. Російська медіа-пропаганда активно транслювала меседжі, що підтримували наратив про «захист прав руських людей» і «відновлення історичної справедливості».

4. Маніпуляція громадською думкою. Використання ЗМІ та соціальних мереж для створення атмосфери підтримки анексії серед населення на окупованих територіях. Пропагандистські матеріали формували позитивний образ анексії як акту відновлення справедливості та патріотизму.

5. Активна роль «патріотичних» організацій, які підтримували політичну ідеологію Кремля, а також демонстрували підтримку таких дій на міжнародному рівні.

6. Політичний вплив та внутрішні маніпуляції. У внутрішньому політичному полі росії були проведені активні заходи для забезпечення підтримки анексії серед еліт та широких верств населення. Це включало використання політичних засобів для підтримки лояльності місцевих адміністрацій та силових структур. Дії Кремля в Україні (зокрема в Криму, на Донбасі тощо) мали на меті створення проросійських настроїв у місцевому політикумі та серед громадськості, що дозволило б без значного опору провести анексію.

7. Військова підготовка та використання силових структур. Важливим аспектом цієї технології було використання військової сили. Так, російські війська здійснили вторгнення в Крим під прикриттям «зелених чоловічків» (військових без розпізнавальних знаків), що дозволило уникнути відкритої інтервенції. Паралельно проводилися заходи з підготовки місцевих силових структур, включаючи створення силових структур, лояльних росії.

8. Безпосередня організація референдуму для легітимізації анексії в очах міжнародної спільноти. Однак ці референдуми не відповідають міжнародним стандартам, зокрема через відсутність справжньої прозорості та вільного волевиявлення.

9. Психологічні маніпуляції та поляризація. Важливою частиною технології було розподілення українського суспільства на «своїх» і «чужих», що дозволяло росії виступати як захисник і патрон для

певної частини українців, зокрема для проросійськи налаштованих громадян.

Така технологія підготовки до анексії була складним комплексом ідеологічних, соціальних, політичних і військових дій, спрямованих на створення необхідного соціального середовища для реалізації стратегічних цілей росії, а проведення «референдумів», було лише одним з етапів цього процесу.

Висновки. Отже, псевдореферендуми не є різновидом референдумів, адже не відповідають ані юридичним нормам, ані політичному та соціологічному їх розумінню, а лише імітують їх. Це соціально-політична технологія впливу, метою якої є легітимація нових політичних акторів, яка спричиняє дисфункціональність соціальних інститутів і має на меті зміну свідомості, ідентичності громадян та закріплення впливу окупаційної влади як всередині цих територій так і за їх межами. Розуміння застосування таких технологій дозволяє спрогнозувати дії політичних акторів в майбутньому. Адже їх наслідком є збільшення напруги в суспільстві, дисфункції соціальних інститутів, важливих для нормального функціонування суспільства, створення додаткових умов для розгортання соціальних конфліктів та спалахів сепаратизму. Важливим також є аспект зниження довіри індивідів до соціальних, політичних та владних інститутів. Наслідками псевдореферендумів можуть бути подальші порушення державних кордонів інших країн, підвищення міжнародної напруги внаслідок посилення воєнних блоків чи оборонних альянсів та мілітаризація. Розуміння механізму застосування технології псевдореферендуму для легітимації анексії території, а також стратегій їх запобігання, можна унеможливити застосування таких технологій на територіях інших держав.

Список використаної літератури

1. АР Крим: люди, проблеми, перспективи Суспільно-політичні, міжнародні та міжконфесійні відносини в Автономній Республіці Крим. Національна безпека і оборона. 2008, № 10 (104).
2. Бебик В.М. Менеджмент виборчої кампанії. Ресурси. Технології. Маркетинг. К., 2001, с. 56.
3. Головатий М. Мистецтво здобувати владу. Політичний маркетинг. № 1. 2003. С. 49–58.
4. Динаміка ставлення населення України до Росії та населення Росії до України, яких відносин з Росією хотіли б українці. Київський міжнародний інститут соціології. URL: www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=236
5. Клименко А. Анексія Криму. Анатомія. Частина 1. Аргумент. 2014. URL: <https://argumentua.com/stati/anneksiya-kryma-anatomiya-chast-1>
6. Крим, Україна в координатах Чорноморської безпеки. Інформаційно-аналітичні матеріали до фахової дискусії на тему «Крим: безпека та розвиток». 6 квітня 2011 р. Центр Разумкова. К., 2011.
7. Матвієнко В.Я. Соціальні технології. К.: Українські пропілеї. 2001. 446 С.

8. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги / пер. з англ. О. Коваленко. К.: Основи, 1994.
9. Полтораки В.А. Соціологія політики, політичний маркетинг і політикоінженерна діяльність. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики, 2012, вип. 56. С. 219–227.
10. Псевдореферендум. Як не малої голоси «за» – а декупація на носі. Голос України. URL: <http://www.golos.com.ua/article/364753>
11. Псевдореферендум щодо приєднання до РФ на Запоріжжі. Що відомо. Суспільне, 2022. URL: <https://suspilne.media/zaporizhzhia/284701-psevdoreferendum-sodo-priednanna-do-rf-na-zaporizhzi-so-vidomo-den-1/>
12. Світова гібридна війна: український фронт / За загальною редакцією В. П. Горбуліна. Київ: Інститут стратегічних досліджень, 2017.
13. Соціальні технології: заради чого? яким чином? з яким результатом: монографія / Кол. авторів. Наук. ред. В. І. Подшивалкіної. Одеса: ОНУ імені І.І. Мечнікова, 2014.
14. Ткаченко В. Що таке анексія та її відмінність від окупації: розповідаємо простими словами. URL: <https://fakty.com.ua/ru/ukraine/suspilstvo/20220930-shho-take-aneksiyi-ta-yiyi-vidminnist-vid-okupaciyi-rozpovidayemo-prostymy-slovamy/>
15. Ukraine 'referendums': Soldiers go door-to-door for votes in polls. BBC News, 2022. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-63013356>
16. Russia's claimed observers in Ukraine 'referendums' violate numerous international principles – experts. CNN, 2022. URL: <https://edition.cnn.com/2022/09/27/europe/russia-ukraine-referendum-intl/index.html>

Bezrukova O. A. Organization and conduct of fake-referendums as a socio-political technology of annexation

The article examines fake-referendums as a form of socio-political technologies aimed at manipulating mass consciousness, distorting reality, and justifying external aggression. These referendums are based on administrative coercion, propaganda, and information campaigns that create an illusion of popular support for decisions made by the political leadership of the aggressor state. The study analyzes political technologies applied in the organization of fake-referendums and identifies their key features: imitation of real electoral competition, violation of the principles of free will expression, simulation of democratic procedures, and the use of propaganda to shape a necessary public discourse. It is established that fake-referendums are designed to alter citizens' social identity, destabilize society, and undermine legitimacy. The article reviews international legal norms regulating referendums and the recognition of their results, providing arguments regarding the illegitimacy of fake-referendums from the perspective of Ukraine's constitutional law and international law. Based on an analysis of fake-referendums held in occupied Crimea and other temporarily occupied territories of Ukraine, the study highlights the role of propaganda, manipulation of public opinion, and intimidation as key instruments influencing changes in citizens' political consciousness in the context of aggression. These technologies contribute to societal destabilization, the erosion of trust in democratic institutions, and the creation of a favorable informational environment for the occupation regime. Attention is drawn to the threats posed by the legitimization of fake-referendums to global security, particularly the risks

of such practices spreading to other regions. Additionally, the article proposes measures to counteract the use of fake-referendums as a tool of political influence, including strengthening international monitoring, increasing sanctions pressure, and enhancing informational resistance to propaganda.

Key words: *social technology, socio-political technology, referendum, fake-referendum, annexation, public opinion, war, Ukrainian society.*